

Κείμενο Εκκλησίας Μεταμόρφωσης του Σωτήρος
Παλαιχώρι

REPUBLIC OF CYPRUS
DEPUTY MINISTRY OF TOURISM

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ- ΠΑΛΑΙΧΩΡΙ

Η εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος είναι ένα μικρό παρεκκλήσι που χτίστηκε στις αρχές του 16ου αιώνα με ξύλινη δίρριχτη στέγη με καλυμμένο νάρθηκα σε μορφή στοάς στα νοτιοδυτικά. Πιθανόν η στοά να έγινε το 1655, σύμφωνα με εντοιχισμένη επιγραφή σε πέτρα πάνω από τη δυτική της είσοδο. Όπως βλέπετε, έχει δύο εισόδους, στο μέσο του νότιου τοίχου και στο μέσο του δυτικού τοίχου και σε κάθε ένα από τους πλαϊνούς τοίχους ανοίγεται τυφλό τόξο, όπως στην εκκλησία του Τιμίου Σταυρού του Αγιασμάτι και σε άλλες εκκλησίες του ίδιου τύπου.

Βλέπουμε τον ναό να καλύπτεται πλήρως εσωτερικά με μια ολοκληρωμένη σειρά τοιχογραφιών της Μεταβυζαντινής περιόδου της Κύπρου. Περίοδος επηρεασμένη από την Παλαιολόγεια σχολή ενώ η διαφοροποίηση της τεχνικής στα πρόσωπα εντάσσει τις τοιχογραφίες της Κύπρου νωρίτερα από την Κρητική σχολή του 16ου αιώνα. Η κτητορική επιγραφή στο ναό έχει μερικώς καταστραφεί και δεν γνωρίζουμε ακριβώς την χρονολογία που έγιναν οι τοιχογραφίες, τους δωρητές αλλά ούτε και τον ζωγράφο. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, όμως, πολλές από τις εικονογραφικές συνθέσεις μοιάζουν με εκείνες του ζωγράφου Φίλιππου Γουλ στον ναό του Τιμίου Σταυρού του Αγιασμάτι και του αγίου Μάμα στο Λουβαρά, καθώς και με εκείνες του Συμεών Αξέντη στις εκκλησίες του αγίου Σωζώμενου και του αρχαγγέλου Μιχαήλ στη Γαλάτα.

Προχωρώντας πιο αναλυτικά στις τοιχογραφίες, βλέπουμε το καθιερωμένο εικονογραφικό πρόγραμμα με τους πλαϊνούς τοίχους να χωρίζονται στα δύο και το δυτικό σε τρεις ζώνες συν το αέτωμα. Οι πάνω ζώνες ανήκουν στον Χριστολογικό κύκλο. Είναι αφιερωμένες στο θέμα της Καινής Διαθήκης αρχίζοντας με τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου στο ανατολικό αέτωμα, κορυφώνεται με τη Σταύρωση στο δυτικό αέτωμα και τελειώνει με την Πεντηκοστή του Αγίου Πνεύματος στον βόρειο τοίχο πριν την είσοδο. Στο κάτω μέρος απεικονίζεται σειρά αγίων. Εξίσου εξαιρετική είναι και η απεικόνιση των ιεραρχών στην αψίδα.

Αρχίζοντας από την κορυφή του ανατολικού αετώματος, πάνω από την αψίδα, βλέπουμε τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου. Στα βόρεια της αψίδας βλέπουμε τον Δαβίδ, τον προφήτη Ησαΐα και την σκηνή του Αμνού και στα νότια τον προφήτη Σολομώντα, τον προφήτη Ιερεμία και τον πρωτομάρτυρα Στέφανο.

Στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας απεικονίζεται η Θεοτόκος Δεόμενη, ή όπως αναγράφεται «η Κυρία των Αγγέλων», σε μια απλοποιημένη μορφή του θέματος με την Παναγία όρθια χωρίς το μετάλλιο, με τον Χριστό στο στήθος της. Εδώ θα προσέξουμε την τεχνική που έχει χρησιμοποιήσει ο ζωγράφος για να αποδώσει το πρόσωπο της Παναγίας που έχει έκφραση χαράς. Ο ζωγράφος τονίζει το πρόσωπο, το φωτίζει σταδιακά αρχίζοντας με λευκοκίτρινες λεπτές μακριές πινελιές που συνενώνονται φτάνοντας μέχρι και σε άσπρες. Η ευρεία χρήση αυτής της τεχνικής από τον ζωγράφο και σε

άλλες τοιχογραφίες αποστόλων, στρατιωτών-αγίων, μοναχών και ιεραρχών που θα δούμε στη συνέχεια αναδεικνύει την Κύπρο πρωτοπόρο στην μεταβυζαντινή εξέλιξη της τέχνης, πριν από την Κρητική σχολή.

Πιο κάτω απεικονίζεται η Κοινωνία των Αποστόλων, στην κεντρική ζώνη της αψίδας, μια από τις καλύτερες συνθέσεις σ' αυτή την εκκλησία. Ο Χριστός παρουσιάζεται με κουρεμένο μούσι και μουστάκι, χάνοντας τον δυνατό βυζαντινό Του χαρακτήρα. Αυτή είναι η μοναδική τοιχογραφία στην Κύπρο μαζί με άλλη μία, στον άγιο Νικόλαο κοντά στην Κακοπετριά, όπου ο Χριστός έχει μαζί Του όλους τους μαθητές και στις δύο σκηνές, το «λάβετε φάγετε» και το «πίετε εξ αυτού πάντες». Αντιθέτως σε συνηθισμένη απεικόνιση ο Χριστός παρουσιάζεται με έξι μαθητές στην κάθε σκηνή. Εδώ στην αριστερή, μοιράζει το ψωμί στους μαθητές με πρώτο στη σειρά τον Πέτρο και τελευταίο τον Ιούδα, που φτύνει το ψωμί στο χέρι και απομακρύνεται. Στη δεξιά σκηνή, μοιράζει το κρασί στους μαθητές με πρώτο τον Ιωάννη, ενώ βλέπουμε ότι ο Ιούδας τώρα λείπει. Τα οικοδομήματα στο φόντο έχουν επιρροές από τη Δύση, όπως και η απεικόνιση της Φιλοξενίας του Αβραάμ στο ανατολικό άκρο του βόρειου τοίχου, πίσω από το εικονοστάσι, που έχει Ιταλικού τύπου αρχιτεκτονικό φόντο.

Πιο κάτω απεικονίζονται οι δύο Κύπριοι άγιοι, ο Ιωάννης ο Λαμπαδιστής και ο Αθανάσιος ο Πεντασχοινίτης.

Συνεχίζοντας στον νότιο τοίχο, βλέπουμε τη Γέννηση του Χριστού σε μια συνηθισμένη απεικόνιση. Ακολουθεί η Υπαπαντή με την Παναγία και τον Ιωσήφ στα αριστερά να κρατά ένα κλουβί με δύο περιστέρια, ενώ στα δεξιά ο Συμεών ο Θεοδόχος είναι έτοιμος να παραδώσει τον Χριστό στη μητέρα Του και πιο πίσω βρίσκεται η προφήτισσα Άννα με την επιγραφή. Γενικά οι μορφές είναι ανάλαφρες, με φωτεινά μάτια και πρόσωπα, εκτός από εκείνο της Παναγίας. Προχωρούμε στη Βάπτιση και την Έγερση του Λαζάρου και αξίζει να σημειώσουμε εδώ ότι αυτή η σύνθεση μοιάζει πολύ με τη σύνθεση του Συμεών Αξέντη στον Αρχάγγελο της Γαλάτας. Το ίδιο σημειώνουμε και για τη Βαϊοφόρο πιο πέρα, στην οποία ο ζωγράφος αυτού του ναού χρησιμοποίησε το ίδιο μοντέλο με τον Συμεών Αξέντη. Η σύνθεση της σκηνής, η στάση του Χριστού πάνω στο γαϊδούρι και το πλήθος που τον υποδέχεται καθώς και οι φιγούρες και τα χαρακτηριστικά των αποστόλων είναι τα ίδια και στις δύο εκκλησίες, με ελάχιστες διαφορές. Μετά ακολουθεί η Μεταμόρφωση με εντυπωσιακή παρουσίαση.

Στην κάτω ζώνη του νότιου τοίχου, στο τυφλό τόξο απεικονίζονται οι άγιοι Γεώργιος και Δημήτριος, έφιπποι, ο ένας δίπλα στον άλλο, έτοιμοι να βοηθήσουν όπου χρειάζεται, όπως οι Διόσκουροι στην αρχαία Ελλάδα. Αυτή είναι και η μόνη εικονογραφία στην Κύπρο στην οποία συναντούμε τους δύο αγίους μαζί, παρ' όλο που το θέμα αυτό είναι πολύ συνηθισμένο στις εκκλησίες της Κρήτης του 14ου και 15ου αιώνα.

Στα ποδαρικά του τόξου είναι οι άγιοι Σπυρίδωνας και Τύχωνας.

Ακολουθεί στα ανατολικά της νότιας εισόδου ο απόστολος Παύλος με μούσι σγουρό και με πολλές μύτες, που είναι συνηθισμένη απεικόνιση της περιόδου εκείνης, ξεφεύγει όμως από τη Μέση Βυζαντινή περίοδο. Στα δυτικά της νότιας εισόδου, οι άγιοι Αντώνιος, Αθανάσιος, Σάββας, Θεοδόσιος ο κοινοβιάρχης, Αρσένιος, Ιλαρίων και Ονούφριος.

Στον δυτικό τοίχο απεικονίζονται τα Πάθη: ο Μυστικός Δείπνος στο πάνω μέρος, όπου η σύνθεση και η τακτοποίηση μάς παραπέμπει στην Μακεδονική σχολή της Παλαιολόγειας περιόδου, την τελευταία φάση, δηλαδή, της Βυζαντινής εποχής. Το ίδιο χαρακτηριστικό σημειώνουμε και στην Προσευχή στον Κήπο της Γεθσημανής πιο κάτω. Αυτό το είδος σύνθεσης εμφανίζεται στα ίδια θέματα στις μονές Πρωτάτου και Βατοπεδίου στο Άγιον Όρος. Τέλος, αντικρίζουμε την απεικόνιση της Προδοσίας, που είναι σχεδόν ίδια με το θέμα του Γουλ στον άγιο Μάμα και του Αξέντη στον Αρχάγγελο.

Κάτω απεικονίζονται ο Ιησούς μπροστά στον Άννα και τον Καϊάφα, ο Πιλάτος νίπτει τας Χείρας, η Άρνηση του Πέτρου και ο Εμπαιγμός.

Στα νότια της δυτικής θύρας βλέπουμε την αγία Παρασκευή και την αγία Μαρίνα και στα βόρεια τον άγιο Μάμα καβαλάρη σε λιοντάρι, ένα θέμα που υιοθετήθηκε στην Κύπρο από τον 14ον αιώνα.

Το αέτωμα γεμίζει με τη Σταύρωση στην οποία ο ζωγράφος υιοθετεί στοιχεία από τις αρχές της Βυζαντινής περιόδου, για παράδειγμα απεικονίζει τους δύο ληστές παρ' όλο που τα χαρακτηριστικά τους έχουν Δυτική επιρροή, καθώς και δύο γυναικείες φιγούρες. Η μία, που εμφανίζεται πίσω από τα τείχη της Ιερουσαλήμ, μαζεύει το αίμα από την πληγή του Χριστού. Η άλλη παρακινείται από έναν άγγελο να φύγει. Αυτές οι προσωποποιήσεις της Εκκλησίας και της Συναγωγής εμφανίζονται στις αρχές της βυζαντινής τέχνης.

Συνεχίζοντας στον βόρειο τοίχο, βλέπουμε στην πάνω ζώνη να απεικονίζονται ο Ελκόμενος, ο Επιτάφιος Θρήνος και η Ανάσταση. Στην Ανάσταση του Χριστού ο ζωγράφος υιοθετεί τα δυτικά πρότυπα με το Χριστό να βγαίνει από τη σαρκοφάγο και τους τρεις στρατιώτες να κοιμούνται. Ακολούθως απεικονίζονται οι Μυροφόρες μπροστά στο Κενό Μνήμα, η Ανάληψη και η Πεντηκοστή.

Πίσω από το εικονοστάσιο, στην πάνω ζώνη, απεικονίζεται η Θυσία του Αβραάμ.

Στην κάτω ζώνη του βόρειου τοίχου αρχίζοντας από δυτικά, απεικονίζονται οι στρατιώτες-άγιοι Μερκούριος, Νέστωρας, Ευστάθιος και Θεόδωρος ο Στρατηλάτης, όλοι εύρωστοι με πανοπλίες, ασπίδες, σπαθιά και τόξα. Αυτή η βαρυφορτωμένη απεικόνιση είναι μια τάση της Μακεδονικής σχολής που φαίνεται να υιοθετεί πλήρως ο ζωγράφος.

Συνεχίζουμε με τους απόστολους Ανδρέα, Λουκά, Πέτρο και άγιο Νικόλαο. Στο τυφλό τόξο απεικονίζεται ο αρχάγγελος Μιχαήλ, στο εσωράχιο οι άγιοι Κοσμάς και Δαμιανός και στο δυτικό ποδαρικό ο άγιος Συμεών ο Στυλίτης.

Έχοντας αναλύσει τις τοιχογραφίες του ναού, τη σύνθεση και την τεχνοτροπία, καθώς και την τελική απόδοση στον επισκέπτη, καταλαβαίνουμε ότι ο άγνωστος ζωγράφος της εκκλησίας της Μεταμόρφωσης είναι ένας από τους καλύτερους εκπρόσωπους της Κυπριακής σχολής.